

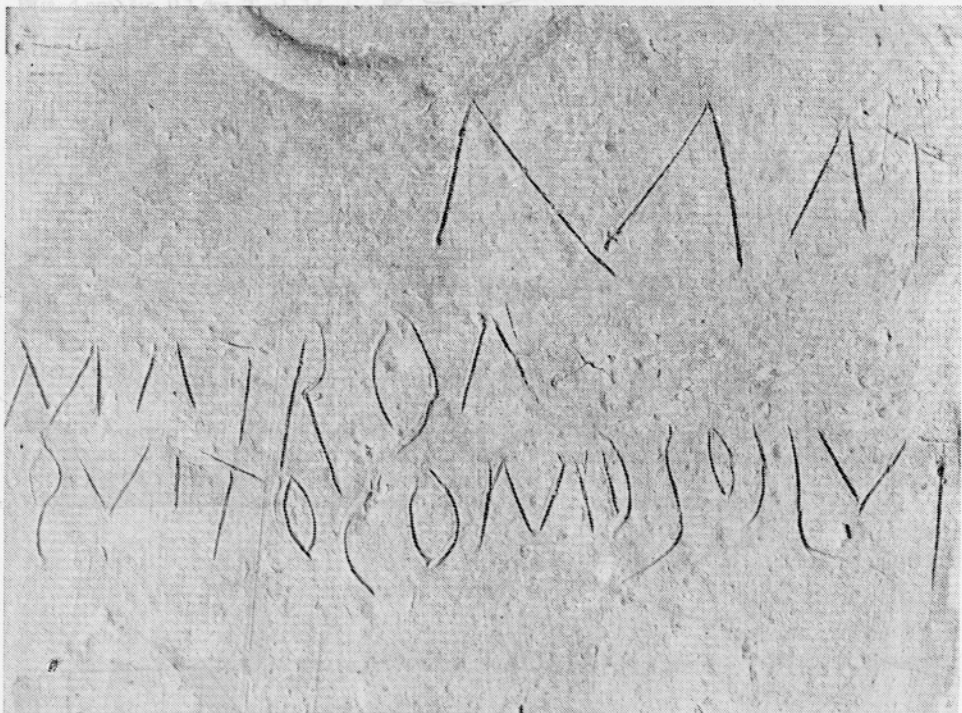
25. fragment srednjega (trebušastega) dela posode, iz prečiščene gline; na notranji strani je rjavo, na zunanji pa svetlo rdečasto žgan.
 Vis. 3,7 cm, šir. 5,37 cm, T. sl. 19.
26. Fragmentirani dio posode, iz prečiščene gline, svetlo rjavo žgan.
 Vel. 3,8 x 3,4 cm.
27. fragment dna posode, iz prečiščene gline; jedro je sivo žgano, površina je rjavocrvena.
 Vis. 4,5, šir. 5 cm.
28. fragment ustja svedra iz prečiščene gline; jedro sivo žgano in na obodu prevlečen s svetlo rdečo barvo.
 Vis. 3,6, šir. 4,6 cm, T. sl. 3.
29. fragment ustja plinčaste svedre iz prečiščene gline, jedro žgano in prevlečen s svetlo glazuro.
 Vis. 2,2, šir. 2,6 cm, T. sl. 10.
30. fragment ročaja posode, iz prečiščene gline, jedro sivo žgano.
 Vis. 3,9 cm, šir. 3 cm, deb. 1,3 cm.
31. fragment stene večje posode, iz prečiščene gline, jedro sivo žgano.
 Vis. 3,1 cm, šir. 5,5 cm.

NATPIS NA OPEKI IZ PTUJA

MARTIN GABRIČEVIĆ

Beograd

Prilikom sistematsko-zaštitnih arheoloških radova u Rabelčji vasi v Ptuju 1977. god., na sektoru B-7 u grobu br. 91 nađena je opeka, uzidana u južni zid grobnice na kojoj je, pre pečenja, urezan sledeći natpis:

Veličina opeke 43,5 × 30 × 6. Veličina slova 5—2,5 cm.¹

Prvi red razrešavamo sa *Mat(ronis)* obzirom da imamo utisak da je dedikant, odlučivši se da napiše votivnu posvetu, ponovio reč i u drugom redu, smatrajući verovatno da je skraćunica nedovoljno jasna, a i na neprikladnom mestu na kraju reda.²

U trećem redu vidljivo je urezana manja vertikalna linija između slova M i O. Ukoliko se pretpostavi da se radi o slovu I ime dedikanta bi trebalo razrešiti sa *Qvito Comios* (ili *Comos* ukoliko se ne radi o I), pri čemu međutim poslednja reč zadaje teškoće ukoliko se ne pretpostavi da je dedikant umesto *solv(i)t* pogrešno napisao *oslv(i)t*. Ovakvom rješenju dajemo prednost iz osnovnog razloga što je *Comios* klasično keltsko ime za koje imamo brojne primere, posebno u Caes., *De bello Gallico*, 4, 21, 6—8, kao i na srebrnim novcima Atrebata (cf. Holder, *Altceltischer Sprachschatz* I, col. 1073—78).

Ne isključujemo međutim ni mogućnost imena *Comoso*, iako ga nemamo potvrđenog, obzirom na brojna keltska imena sa osnovom *com-* (cf. Holder, I col. 1068—1089)³ U tom slučaju dve poslednje reči trebalo bi razrešiti sa *Comoso s(o)lv(i)t*. *Qvito* je također potvrđen na natpisima (*CIL* XIII 6258). Kontekst našeg natpisa govori da se radi o keltskom imenu, a protiv Holderove pretpostavke da bi *Qvito* moglo biti germansko ime izvedeno od *Wido* (cf. Holder, o. c. II, col. 1066).

Značaj ovog skromnog natpisa leži u prvom redu u činjenici da on po prvi put pominje kult Matrona ne samo u Ptuju nego i šire na području SR Slovenije što, među ostalim, potvrđuje i već poznatu činjenicu o etničkom sastavu stanovnika antičkog Ptuja obzirom da je kult Matrona, po mišljenju većine naučnika, prevashodno keltski.⁴

Činjenica da je naš natpis, za sada, jedini koji pominje kult Matrona ne mora, po našem mišljenju, da znači da kult nije bio raširen na ovom području. Osim opravdane pretpostavke da ne treba isključiti dalje nalaze, objašnjenje za nepostojanje pisanih ili likovnih spomenika ovog kulta prvenstveno treba tražiti u već utvrđenoj činjenici da dedikanti obično nisu rimski građani nego *peregrini*, oslobođenici, robovi — što znači osobe nižeg društvenog i materijalnog položaja (Cf. Ihm, Roscher II, 2, s. v. *passim*). Treba pretpostaviti da je kult Matrona i u Ptuju bio ograničen na niže slojeve domaćeg stanovništva koje nije bilo u mogućnosti da podiže spomenike, što pokazuje i skroman natpis na našoj opeki, čiji autor je verovatno radio na jednoj od ciglarskih peći, čiji ostaci se nalaze u neposrednoj blizini nalaza natpisa.

Nalaz ovog spomenika nas obavezuje da se osvrnemo na postojanje lokalnog kulta *Nutrices Augustae*, obzirom da se sada može sa većom sigurnošću govoriti o tesnoj vezi, zapravo identičnosti, ovog kulta sa kultom Matrona nego li je to dosada u nauci uvek bio slučaj.⁵

U prilog mišljenju da su *Nutrices Augustae* u suštini identične sa kultom Matrona, osim činjenice da naš natpis potvrđuje postojanje oba kulta i da su *Matronae* isto tako često predstavljene sa detetom u naručju što govori da su im, pored ostalih, pridavana i svojstva zaštite porodice i dece, želimo navesti i sledeće:⁶

Matrones se, kao što je poznato, javljaju uglavnom sa atributima koji se odnose na grad, pleme, i sl., ali se javljaju i pod drugim imenima (*Iunones*, *Campestres*, *Biviae*, *Fatae*).⁷ To je slučaj i u Ptuju gde se njihovo ime supstituira i identifikuje sa zaštitom koja se od njih traži — konkretno sa zaštitom dece.⁸ Osnovno je, međutim, da su atributi i time u vezi lokalni kultovi nastali na zajedničkoj religioznoj nadgradnji na

predstavi *Matres* ili *Matrones*, što ujedno daje i određenu sliku etničkog supstrata gde se ovaj kult javlja kao i o snazi i rasprostranjenosti njegovog uticaja van sopstvenog kruga, što ujedno potvrđuje kontinuitet i prisustvo keltskog etničkog elementa u Ptuju i početkom III v.

U prilog gornjoj tvrdnji, kao indirektan dokaz, može se navesti i činjenica da su svi dedikanti *Nutrices Augustae* rimski građani (izuzetak čini 1 *Augusti servus*). Analiza imena pokazuje naime da su dedikanti ili romanizirani domorodci ili doseljenici zapadnog ili istočnog porekla.⁹ Radi se dakle o etnički nehomogenoj grupi, ali kojoj je zajedničko, osim rimskog građanstva, da pripadaju gornjem bogatijem sloju koji je u mogućnosti da podiže kamene spomenike. Heterogeno poreklo dedikanata ujedno govori da kult *Nutrices Augustae* nije mogao biti preko njih importiran, nego da je nastao na bazi jednog već postojećeg starijeg kulta u samom Ptuju koji je bio raširen tako da je uticao i na religiozne predstave dedikanata u pitanju. Stariji kult mogao je jedino da bude kult *Matres* ili *Matrona*.

Sam naziv *Nutrices Augustae* po našem mišljenju predstavlja u stvari jedan spoljni vid socijalnog distanciranja određenog društvenog sloja i identifikacije sa romanizacijom i u okviru religiozne nadgradnje, jer ne može biti slučajno da su svi dedikanti *Nutrices Augustae* rimski građani, a da dedikant jedinog spomenika *Matrona* to nije, da je etnički Kelt i da sigurno pripada nižem društvenom sloju.

¹ Preliminarni izveštaj o radovima dat je u *Arheološkom pregledu* 19 (1977) 87—89. Grob se nalazi na severnoj periferiji nekropole koja se prostirala uz cestu Poetovio—Savaria. Inventar groba: fragment veće urne, obod zdele, dno krčaga i nekoliko željeznih klinova. Radi se o grobu zidanom od opeke koji pripada prelazu iz paljenih grobova ka ukopavanju. Prema horizontalnoj stratigrafiji grob datiramo u drugu polovinu II v.

² Može se pretpostaviti i *Mat(ribus)*, ali kad se ima u vidu da je to identično božanstvo sa *Matronama* trebalo bi da stoji *Mat(ribus) sive Matron(is)* za što imamo primer u jednom natpisu sa Rajne (cf. Roscher II, 2, s. v. col. 2465).

³ Treba naglasiti da se sledeća keltska imena sa ovom osnovom javljaju i na tlu SR Slovenije: *Comatilla*, *Comatus*, *Coma* (cf. R. Katičić, *Keltska osobna imena u antičkoj Sloveniji*, *Arheološki vestnik* 17 [1966], passim).

⁴ Cf. Iva Mikl-Curk, *Keltski sledovi v duhovni in materialni kulturi antičnega Poetovija*, *Arheološki vestnik* 17 (1966) 417—420.

⁵ U nauci se doduše u poslednje vreme ne sumnja u identičnost kulta *Matres* ili *Matrona* i *Nutrices Augustae* (cf. Mócsy, *RE* suppl. IX, col. 744; Petrikovits, *RE* 34, col. 1449; Iva Mikl-Curk o. c., 419), ali treba naglasiti da pomenuti autori ne razrađuju detaljnije ovaj problem.

Međutim K. Wiegand koji je dao pregled svih spomenika *Nutrices Augustae* i dosada najcelovitije obradio ovaj problem (cf. K. Wiegand, *Die Nutrices Augustae von Poetovio*, *ÖJh* 18 [1915] Beibl. 189—218) dozvoljava srodnost sa *Matres*, ali smatra da u tome ne treba ići daleko, pri čemu navodi i mišljenje M. Siebourga (*Bonn. Jahrb.* 105, 80, n. 2) koji upozorava da ne treba poistovetiti ova dva božanstva.

⁶ Cf. Heichelheim, *RE* 14, 2, s. v. col. 2237—38.

⁷ Spisak svih atributa daje M. Ihm (Roscher II, 2, col. 2476—2480).

⁸ Analogne slučajeve nalazimo u svim religijama, a posebno su karakteristični za hrišćanstvo.

⁹ Na osnovu repertoara spomenika koje je dao K. Wiegand (o. c. Beibl. 189 sqq) sudeći po carskim gentilicijima (3 Aurelii, 2 Aelii, 1 Iulius) spomenike sa prestavom *Nutrices Augustae* treba uglavnom datirati u vreme Severa, dok je naš natpis verovatno nešto raniji (cf. nap. 1). Prihvatanju kulta i identifikaciji *Matrones* i *Nutrices Augustae* pogodovala je svakako i atmosfera religioznog sinkretizma karakteristična za tu epohu. Nadalje 2 dedikanta su sigurno istočnog porekla (Heraclitus i Theophilus). Za socijalni status dedikanata karakteristično je da je jedan dekurion, a jedan servus Augusti.

Spomenik br. 3 (o. c. col. 193, sl. 99) čiji

natpis Wiegand čita: *pro salute Lucundae dominae*, sudeči po fotografiji, mislimo da treba čitati: *pro salute Lucundae Domnae* što ujedno predstavlja i određeni kriterij za datiranje spo-

menika u doba Severa. Time bi ujedno otpalo i Wiegandovo objašnjenje da se radi o posveti koju rob podiže svojoj gospodarici (o. c. col. 218).

INSCRIPTION ON A TILE FROM POETOVIO

Summary

The author publishes a votive inscription on a tile found in 1977 during the systematical archaeological rescue survey in Rabelčja vas in Ptuj. In the inscription the cult of *Matronae* is mentioned for the first time in ancient Poetovio and also on the territory of S. R. Slovenia. The dedicator bears the Celtic name *Qvito Comios* (possibly also *Comos*, or *Comoso*) which confirms the presence of the Celtic ethnic element in Poetovio at the beginning of the 3rd century A. D. The author then tries to establish a link, or better an identity, between the cult of *Matronae* and the local cult of *Nutrices Augustae*. In view of the fact that all the known dedicators of the *Nutrices Augustae* were Roman citizens, of different ethnic origins, belonging to the upper strata of rich citizens, the author suggests that the very name *Nutrices Augustae* represents an outward aspect of the social differentiation of a certain social class which identifies with Romanisation in its religious outlook as well. This suggestion is further strengthened by the fact that the main function of the cult of the *Nutrices Augustae* is the protection of children which in many cases also applies to the cult of *Matronae*.